

Paula Ylipulli

KUN KUOLEMA TULEE TAIDENÄYTTELYYN

Kuoleman käsittely luovan työn kautta

KUN KUOLEMA TULEE TAIDENÄYTTELYYN

Kuoleman käsittely luovan työn kautta

Paula Ylipulli
Opinnäytetyö
Kevät 2013
Viestinnän koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma, mediatuottamisen suuntautumisvaihtoehto

---

Tekijä: Paula Ylipulli

Opinnäytetyön nimi: Kun kuolema tulee taidenäyttelyyn. Kuoleman käsittely luovan työn kautta.

Työn ohjaaja: Pekka Isomursu

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Kevät 2013 Sivumäärä: 33

Tutkielmani lähtökohtana oli opinnäytetyöni produktio-osa, jossa järjestin muistovalokuvanäyttelyn Ilkka Uusitalon (1975–2012) valokuvista. Näyttelyn lähtökohdat olivat minulle erilaiset kuin aikaisemmin järjestämässäni tapahtumissa, koska läsnä oli valokuvaajan kuolema. Teemasta muovautui vähitellen tutkielmani aihe ”Kun kuolema tuli taidenäyttelyyn. Kuoleman käsittely luovan työn kautta”.

Tutkielmaani varten perehdyin muihin kuolemaa käsitteleviin taidenäyttelyihin ja järjestäjien motiiveihin. Tutkielmani tuo ilmi, millaisista lähtökohdista järjestelyissä mukana olevat henkilöt ovat lähteneet tekemään muistonäyttelyä sekä kuinka teema ja esitystapa on valittu. Työni tavoitteena on myös pohtia yleisön kokemuksia näyttelyistä, joissa kuolema on läsnä tavalla tai toisella. Tutkielmani tuo esille myös järjestäjän näkökulman ja tekee yhteenvedon asioista, joita näyttelyjärjestäjän on otettava huomioon, kun aihepiiriin liittyy kuolema.

Tuloksissa käyn läpi, kuinka kuolema ymmärretään 2000-luvun Suomessa ja kuinka surua voi käsitellä eri tavoin. Tutkielmani pureutuu digitalisoituneen yhteiskunnan myötä muuttuneisiin sururitualeihin ja pohtii, kuinka sureminen on muuttunut uusien teknologioiden myötä kollektiivisempaan suuntaan ja kuinka uudenlaiset muistomerkit ovat siirtyneet verkkoon.

Aineistona tutkielmaani olen käyttänyt internetlähteitä, kuolemaan liittyvää kirjallisuutta ja lehtiartikkeleja. Lisäksi olen kerännyt aineistoa tekemällä yhden avoimen haastattelun, keräämällä kommentteja muistonäyttelyn avajaistilaisuudesta, havainnoimalla avajaistilaisuuden keskusteluja ja poimimalla vieraskirjasta näyttelykuvien herättämiä ajatuksia. Aineistona olen käyttänyt myös internet-artikkeleiksi koottuja haastatteluja kuolemaan liittyvien näyttelyiden järjestäjiltä.

Asiasanat:

kuolema, taidenäyttely, muistonäyttely, sururituuaali, kuolemarituuaali, kollektiivinen sureminen

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree programme in Communication, option of Media Production

---

Author(s): Paula Ylipulli

Title of thesis: When death enters the art exhibition. Processing death through creative work.

Supervisor: Pekka Isomursu

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2013 Number of pages: 33

The starting point of my thesis was the production part of my dissertation in which I arranged a memorial exhibition of photographs taken by Ilkka Uusitalo (1975-2012). The passing of the photographer in question created a different kind of atmosphere for the event than I had dealt with in any events I had produced earlier. From this theme, the subject of my thesis emerged: "Death comes to an art exhibition. Processing death through creative work."

My thesis explores the reasons for arranging memorial exhibitions and how themes and visual representations have been chosen. The objective of my work is also to explore how the audience experiences exhibitions where death is thematically present. I approach the subject of arranging art exhibitions from the point of view of the organizer and summarize what the organizer must take into consideration when the subject matter is connected to death.

In my results, I explain how death is understood in Finland in 2000s and how grief can be dealt with in various ways. My thesis investigates how the digitalization of society has affected mourning rituals, how grieving has changed into a more collective experience through new technologies and how new kinds of "monuments" for the dead have emerged in the Internet.

I have used Internet sources, literature related to dealing with death and newspaper articles. Furthermore, I have collected materials by performing an open interview, by collecting comments on the opening ceremony of the memorial exhibition, by observing spontaneous discussions at the opening ceremony and by selecting comments from the guestbook, illustrating thoughts brought on by the exhibition pictures. As material, I have also used articles found on the Internet, in which organizers have been interviewed about arranging an exhibition related to death.

Keyword: death, art exhibition, memorial exhibition, mourning rituals, death rituals, collective mourning

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja rajaukset	6
1.2 Opinnäytetyön rakenne	7
2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	8
2.1 Tutkimusmenetelmät	8
2.2 Aineiston analysointi	9
3 KUOLEMA LÄNSIMAISESSA KULTTUURISSA	10
3.1 Rituaalit	11
3.2 Rituaalien muutos digitaalisessa maailmassa	12
4 TAIDE, KULTTUURI JA HYVINVOINTI	14
4.1 Taide ja kulttuuri osana hoitotyötä	14
4.2 Kulttuurin vaikutus hyvinvointiin	15
5 MUISTONÄYTTELY ILKKA UUSITALON VALOKUVISTA	16
5.1 Lähtökohdat ja tavoitteet	17
5.2 Toteutus ja tulokset	18
6 KUOLEMAN KÄSITTELY LUOVAN TYÖN KAUTTA JA SURURITUAALIT	21
6.1 Tutkimusaineisto, näyttelyt	21
6.2 Kuvien teemat, valintaprosessi ja valokuvaus	22
6.3 Kuvista saatu palaute, heränneet ajatukset ja tunteet	24
6.4 Kokemukset näyttelyn järjestämisestä	25
6.5 Näyttely osana sururitualeja	26
6.6 Kollektiivinen sureminen	26
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	28
7.1 Kuoleman käsittely luovan työ kautta	28
7.2 Muuttuneet sururituaalit ja muistomerkit	29
8 POHDINTA	30
LÄHTEET	32

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni koostuu produktio-osasta ja tutkielmasta. Produktioni aiheena oli järjestää muistovalokuvanäyttely Ilkka Uusitalon (1975–2012) valokuvista. Uusitalo oli VTT:n erikoistutkija, lahjakas valokuvaaja ja yksi Suomen tunnetuimmista vapaalaskijoista. Hän menehtyi Alaskassa Pohjois-Amerikan korkeimmalla vuorella Denalilla kiivettyään ensin onnistuneesti vuoren huipulle. Paluumatkalla hän tuntemattomasta syystä kaatui suksilla kohtalokkain seurauksin.

Tutkielmani käy läpi, kuinka kuolema ymmärretään 2000-luvun Suomessa ja kuinka surua voi käsitellä eri tavoin. Tutkielmani pureutuu myös sururitualeihin ja pohtii, miksi ja miten kuolemaa sekä surua voi käsitellä myös luovan työn kautta. Lisäksi käsittelen näyttelyn järjestämiseen liittyviä prosesseja.

1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja rajaukset

Järjestäessäni muistovalokuvanäyttelyä huomasin, että näyttelyjärjestelyissä piti ottaa monta omasta näkökulmastani uudenlaista asiaa huomioon kuoleman kuuluessa tapahtuman tematiikkaan. Aihe oli herkkä ja tunteet liittyivät siihen hyvin voimakkaasti. Jo järjestelyjen alussa pyytäessäni Uusitalon ystäviä mukaan näyttelyn järjestelyihin oli asia esiteltävä oikealla tavalla ja muun muassa tilaisuuden markkinoinnin piti olla näyttelyyn sopivaa.

Näyttelyjärjestelyissä mukana toimi tiiviisti Uusitalon avopuoliso, siskoni Johanna Ylipulli, emmekä halunneet näyttelyn olevan toinen muistotilaisuus. Järjestelyt herättivät myös kysymyksiä. Miten muut ovat valinneet muistonäyttelyiden teeman? Miksi muistonäyttelyitä tai kuolemaan liittyviä näyttelyitä järjestetään ylipäättään? Pitääkö kuoleman ja siihen liitettävien asioiden olla aina synkkiä, surullisia ja hiljaisia, vai voisiko kuolemaa katsella erilaisesta perspektiivistä? Miltä tuntuisi esimerkiksi tarkastella vainajan elettyä elämää kuvien kautta, jotka kertovat hienoista hetkistä ja asioista, joista hän suuresti nautti?

Opinnäytetyöni tutkielman tutkimuskysymys muovautui näiden ajatusten kautta eli kuinka kuolemaa voi käsitellä luovan työn kautta ja millaisista lähtökohdista henkilöt ovat lähteneet rakentamaan muistonäyttelyitä. Tutkimuksessani käsitteelen myös sitä, miten muistonäyttelyiden järjestäjät tai omaiset ovat valinneet teeman ja näkökulman näyttelylleen, miten kuolemaa peilaava esitystapa näyttelylle valikoitui ja mitkä olivat näyttelyn tavoitteet. Ajatuksiini lähdin hakemaan vastausta kuolemaan ja taiteeseen liittyvästä kirjallisuudesta, artikkeleista sekä haastattelujen ja näyttelyjärjestelyjen avulla saatujen havaintojen kautta.

1.2 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyöni ensimmäisessä osassa eli johdannossa kerron tutkielmani tavoitteet, aiheen rajauksen sekä selostan, kuinka päädyin aihevalintaan. Toinen kappale käsittelee tutkimusmenetelmät ja tutkimustehtävän kuvauksen, josta siirrytään teoriaosuuteen eli tietoperustaan. Teoriaosuudessa käyn läpi, kuinka kuolema koetaan länsimaisessa kulttuurissa sekä tarkemmin 2000-luvun Suomessa, ja tutkin millaisia sururitualeja nykypäivän ihmisillä on vai onko niitä. Lisäksi teen läpileikkauksen aiheeseen, kuinka taidetta yhdistetään kuoleman käsittelyyn hyvinvoinnin ja terveydenhuollon piirissä ja mikä merkitys taiteella on näillä osa-alueilla.

Viidennessä luvussa käsitteelen opinnäytetyöni produktio-osuutta eli muistovalokuvanäyttelyn järjestämistä, sen tavoitteita ja tuloksia. Kuudes luku kokoaa yhteen tutkimusosuuden. Seitsemäs luku käsittelee tutkimukseni tulokset sekä johtopäätökset, ja viimeisessä luvussa pohdin tutkimukseni myötä syntyneitä päätelmiä.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Opinnäytetyöni tutkielmaosuuden pohjana on Ilkka Uusitalon valokuvista järjestämäni muistonäyttely, jonka järjestelyt olivat osa opinnäytetyötäni. Valokuva näyttelyn käytännönjärjestelyt herättivät jo prosessin alkuvaiheessa monia kysymyksiä: Miten muut ovat valinneet muistonäyttelyiden teeman? Miksi muistonäyttelyitä tai kuolemaan liittyviä näyttelyitä järjestetään ylipäätään? Pitääkö kuoleman ja siihen liitettävien asioiden olla aina synkkiä, surullisia ja hiljaisia vai voisiko menetystä ja kuolemaa katsella erilaisesta perspektiivistä? Miltä tuntuisi esimerkiksi tarkastella vainajan elettyä elämää katselemalla kuvia, jotka kertovat elämästä ja asioista, joista hän suuresti nautti?

2.1 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen. Yksi käyttämäni menetelmä oli avoin haastattelu, jossa haastattelin siskoani eli muistonäyttelyn valokuvaaja Ilkka Uusitalon avopuolisoa Johanna Ylipullia. Valitsin avoimen haastattelumuodon, sillä sen avulla saadaan usein rikasta materiaalia ja se on keskustelunomainen tapa kerätä tietoa. Koska haastateltava oli myös entuudestaan tuttu, oli keskusteleva haastattelu luonnollinen tapa toteuttaa aineiston keruu. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 209.)

Lisäksi keräsin kommentteja muistonäyttelyn avajaistilaisuudesta, havainnoin avajaistilaisuuden keskusteluja ja poimin vieraskirjasta näyttelykuvien herättämiä ajatuksia. Aineistona käytin myös internet-artikkeleiksi koottuja haastatteluja, joissa järjestäjät kertoivat kuolemaan liittyvän näyttelynsä järjestämisprosessista. Haastateltavina olivat artikkeleissa *The End* -näyttelyn järjestänyt Ilkka Tolonen ja *Lesket*-valokuvausprojektin toteuttanut Kaisu Jouppi.

Tietoperustani pohjautuu verkosta vapaasti löytyvään aineistoon, joka käsittelee suomalaisia kuolema- ja sururituaaleja. Aineistosta käy ilmi, kuinka kuolemaa voi käsitellä luovan työn kautta ja kuinka kulttuuria sekä taidetta yhdistetään hyvinvointiin ja hoitotyöhön. Lisäksi olen hakenut teoriapohjaan materiaalia aiheesta tukevasta kirjallisuudesta ja lehtiartikkeleista.

2.2 Aineiston analysointi

Analyysissäni perehdyn viiteen pääteemaan, jotka käsittelevät taidenäyttelyiden järjestämisen kautta syntyvää surun ja kuoleman prosessointia sekä rituaaleja. Tutkimuskysymyksiä ovat seuraavat: Kuinka näyttelyiden teema ja valokuvat ovat valikoituneet kuolemaa prosessoivaan näyttelyyn? Millaista kuvista ja näyttelystä saatu palaute on ollut, sekä millaisia ajatuksia näyttely ja kuvat ovat katsojissa herättäneet? Lisäksi analysoin kokemuksia näyttelyn järjestäjien näkökulmasta, kun näyttelyn tematiikkaan kuuluu kuolema. Onko näyttely mahdollisesti ollut jonkinlainen sururituaali? Viimeisimpänä käsittelen myös muuttuneita suomalaisia sururituaaleja ja kollektiivista suremista digitalisoituneessa yhteiskunnassa.

3 KUOLEMA LÄNSIMAISESSA KULTTUURISSA

Kuolema on 2000-luvun länsimaisessa kulttuurissa etäännytetty ilmiö. Voisi jopa sanoa, että ihmiset on vieraannutettu kuolemasta ja sen läsnäolosta. Tänä päivänä valtaosa suomalaisista kuolee vanhainkodeissa, sairaaloissa tai muissa laitoksissa. Kuolemaa ei yleisesti kohdata enää esimerkiksi kotona lähimmäisten läsnä ollessa. Kuolema kuitenkin tavoittaa meidät kaikki, vaikka se olisi pyritty tekemään kuinka kaukaiseksi hyvänsä, ja siitä vaikeneminen voi johtaa helposti ahdistukseen. Pyrkiikö kulttuurimme kieltämään kuoleman kokonaan? (Malmberg ei vl., hakupäivä 20.3.2013)

Kuoleman näkeminen muistuttaa meitä oman elämämme hauraudesta ja kuolemasta, se pelottaa ja horjuttaa ajatusta loputtomasti jatkuvasta elämästä. (Elias 1993, 11). Saksanjuutalainen kulttuuritutkija Norbert Elias määrittelee kirjassaan ”Kuolevien yksinäisyys” sivilisoitumisprosessin eli tapakulttuurin vähittäisen muuttumisen ja sen syyt, sekä pohtii kuinka moderni ihminen on muovautunut noudattamaan nykypäivän käyttäytymisnormeja. Miksi kuolema ei ole enää tuttu nykyajan ihmisille? Eliaksen mukaan nykyajan kuolema on muuttunut sivilisoitumisprosessin myötä hajuttomaksi ja mauttomaksi. Se on kulissien taakse viety vieras asia, josta ei sovi puhua edes sen oikealla nimellä. Esimerkiksi keskiajalla kuollut ei ollut ollenkaan niin outo näky verrattuna nykypäivään, sillä ihmisiä menehtyi kulkutauteihin ja muihin sairauksiin. Kuolema oli yhteiskunnassa arkipäivää. Myös esimerkiksi synnyttäminen tapahtui kotona, eli elämä sekä kuolema olivat arjessa läheisemmin läsnä ja lapset tottuivat näkemään vainajia. (Elias 1993, 11–23. Siltala & Eskola 1993, hakupäivä 20.3.2013.)

Ihmisten elinikä on noussut nykypäivän yhteiskunnassa merkittävästi: sairauksia hoidetaan tehokkaasti ja muun muassa ravinnon saanti on turvattu. Elämää pystytään sen hiivuttuakin pitämään koneellisesti yllä, ja kuoleman ja elämän raja on muuttunut läpinäkyvämmäksi. Helsingissä järjestettiin 27.2.2012 paneelikeskustelu kuolevaisuudesta, suomalaisesta kuolemasta ja kuolemisenesta, jossa edellä mainittuja asioita puitiin. Keskustelussa väitettiin myös, että kuolema sekä sureminen ovat muuttuneet suomalaisessa yhteiskunnassa yksityisemmäksi. (Outi J Hakola, hakupäivä 13.4.2013.)

3.1 Rituaalit

Rituaalit ovat tärkeitä ideologioiden välittäjiä, jotka tarjoavat osallistujilleen voimakkaita tunne-elämyksiä (Eriksen 2005, 282). Eliksen mukaan rituaalit ja valmiit yhteiskunnan asettamat käyttäytymisnormit ovat myös keinoja, joilla kuolemaa on helpompi käsitellä ja vainaja kohdata kasvotusten. Kun valmiit käytösmallit puuttuvat, ihminen on helposti avuton uudessa tilanteessa eikä tiedä, miten olisi sopivaa käyttäytyä. Elias pohtii teoksessaan, kuinka nykypäivän ihmiset kokevat usein vanhanajan rituaalit ja fraasit epämukaviksi ja toteaa, ettei uusia yhteiskunnallisia malleja kriittisissä tilanteissa toimimiseen vielä ole syntynyt. (1993, 23–24.)

Ihmisen kuolevaisuus –hankeen tiimoilta järjestetyssä, kuolemaa käsittelevässä seminaarissa esiintyneen tutkija Johanna Sumialan mukaan rituaalit eivät ole kuitenkaan hävinneet kokonaan. Modernisoituneessa ja globaalissa maailmassa kuolemaan liittyviä rituaaleja siirtyy käyttäytymiseemme mm. median välityksellä. Medialla tarkoitetaan tässä tapauksessa erilaisia viestintäkanavia kuten tv:tä, radiota, internetiä, lehtiä tai muita vastaavia. Median kautta välittyä helposti dramatisoitu kuva kuolemasta, mutta sen kautta siirtyy myös erilaisia surun symboleja ja malleja siitä, kuinka kuoleman voi kohdata. Uutisointi ja median välittämät kuoleman kohtaamiset liittyvät usein julkisiin kuolemiin tai niihin liittyä jotain tavallisuudesta poikkeavaa tai jopa speaktaakkelimaista. Tällaiselle mediavälitteiselle kuolemalle on myös tyypillistä, että sen voi kohdata ajasta ja paikasta riippumatta johtuen kuoleman sitomisesta jäljelle jääneisiin muistoihin. Tämän johdosta kuolema voi palata aina uudelleen ja uudelleen kerrontaan ja sen kohtaaminen ei ole enää aikasidonnaista. (Hakola 2012, hakupäivä 13.4.2013.)

Erilaisissa kulttuureissa on erilaisia kuolemaan liittyviä rituaaleja. Professori Aili Nenolan mukaan osassa kulttuureista nämä rituaalit on eriytetty fyysiseen kuolemaan, ruumiin hävittämiseen ja sosiaaliseen kuolemaan. Tämän jaon perusteella voidaan puhua kuolemiseen liittyvistä rituaaleista, hautausrituaaleista

sekä suremiseen liittyvistä rituaaleista eli sururituuaaleista. (Hakola 2012, hakupäivä 13.4.2013.)

3.2 Rituaalien muutos digitaalisessa maailmassa

Väitöskirjatyötään Turun yliopistossa viimeistelevä digitaalisen kulttuurin tutkija Anna Haverinen on tutkinut kuolemaan ja vainajan muisteluun liittyvien rituaalien muutosta ja niiden siirtymistä virtuaalisiin ympäristöihin, verkkopeleihin sosiaaliseen mediaan sekä virtuaalimuistomerkkipalveluihin. Haverisen mukaan läntisessä maailmassa voimakas muutos kuolema- ja sururituuaaleihin on tullut 1990-luvulla. Rituaalit ja sureminen eivät kuitenkaan ole hävinneet vaan päinvastoin pysyneet ennallaan. Tavat, joilla vainajaa halutaan muistaa ja suruprosessia työstetään, ovat vain muuttaneet muotoaan, Haverinen toteaa. (Hämäläinen 2012, hakupäivä 18.4.2013.)

Virtuaalitekniikka mahdollistaa sosiaalisen ja yhteisöllisen tavan käsitellä kuolemaa ja surua, riippumatta ajasta ja paikasta. Ennen vainajia muisteltiin kotona hiljaisuudessa, mutta nykyään verkossa suremisrituaaleista on tullut osa arjen rituaaleja. Esimerkiksi Facebookin muistoryhmään voi käydä laittamassa kommentit tai virtuaalisen muistokynttilän voi sytyttää vaikka kesken työpäivän. Kulttuuri kehittyy vuorovaikutuksen myötä ja tässä tapauksessa se kehittää virtuaalista kuolemakulttuuria. (Hämäläinen 2012, hakupäivä 18.4.2013.)

Facebookiin on perustettu erilaisia muistosivuja- ja ryhmiä, joissa kunnioitetaan vainajia ja joihin kommentointi on helppoa. Kommenteista voi spontaanisti tykätä ”peukuttamalla” eli ilmaisemalla yhdellä hiiren klikkauksella pitävänsä kommentista. Tämän tyyppistä toimintaa Haverinen kutsuu ”internet-sosiaalisuudeksi”. Raja ”todellisen” osanoton ja spontaanin klikkauksen välillä on hiuksenhieno. (Kilpamäki 2011, hakupäivä 18.4.2013.)

Haverinen on tutkinut myös yksityisten ihmisten yksityishenkilöille perustamia virtuaalimuistomerkkejä, joita voivat olla esimerkiksi internetiin ladattavat videokuvakollaasit tai vaikkapa vainajalle perustetut muistokotisivut. Suomalainen muistosivustopalvelu Muistopaikka.fi avautui keväällä 2011. Sivustolle on mahdollista käydä luomassa vainajalle oma muistopaikka tai jakaa läheisestään

muistoja muille ryhmäläisille. Suomalainen muistamiskulttuuri on internetmuroksessa ja mitä tottuneempi mediakäyttäjä on, sitä todennäköisemmin käyttäjä hyväksyy myös virtuaaliset muistorituaalit, Haverinen summaa. (Kilpamäki 2011, hakupäivä 18.4.2013.)

4 TAIDE, KULTTUURI JA HYVINVOINTI

On olemassa paljon tutkimusnäyttöä taiteen ja kulttuurin on positiivisista vaikutuksista ihmisen hyvinvoinnille sekä mielenterveydelle. Kun ihminen kokee sairautta tai kuolemaa, koetaan taide eräänlaisena kantavana voimana. Taidetta tuodaan enenevässä määrin myös hoitolaitoksiin ja sairaaloihin sekä pyritään juurruttamaan mukaan hoitotyöhön. (Lääperi 2005, hakupäivä 30.3.2013.)

4.1 Taide ja kulttuuri osana hoitotyötä

liris-lehden artikkelissa haastateltu sairaanhoitaja Eila Ruuhonen on erikoistunut luovaan terapiaan ja kouluttanut sairaanhoitajia yhdistämään luovan työn perinteiseen hoitotyöhön. Taiteellinen näkökulma ja perinteinen hoitotyö täydentävätkin hänen mukaansa hyvin toisiaan. Taiteen kautta kuolemaa, luopumista ja tähän tematiikkaan liittyviä tunnetiloja voi käsitellä monin tavoin. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii Takomo-teatterin ja Muistiliiton yhteistyössä järjestämä projekti Töölön palvelukeskuksessa, jossa teatteriryhmä järjesti lukudraamoja sekä näytelmän työstämistä vanhuksille. Tulokset olivat erittäin positiivisia ja kannustivat tämältyypiseen yhteistyöhön. Ruuhosen mukaan näyttelijöiden taito olla läsnä auttoi ihmisiä avautumaan ja tunnelukkoja saatiin purettua tehokkaasti auki. (Hatakka 2013, 70.)

Myös musiikkia on viety hoitolaitoksiin, ja eräänä toteuttajina ovat toimineet KAAÅS-trion jäsenet konsertointiomalla helsinkiläisessä saattohoitokoti Terhosssa, liris-lehden juttusarjassa kerrotaan. KAAÅS-trio eli sellisti Ulla Lampela, pianisti Tiina Karakorpi ja viulisti Annemarie Åström ovat esittäneet klassisen musiikin konsertteja saattohoidossa oleville sekä heidän omaisilleen. ”Musiikki on viimeinen asia, joka ihmiseltä lähtee”, Lampela kertoo. Hän on soittanut Musiikkia sairaalaan –vapaaehtoistyön tiimoilta eri hoitolaitoksissa ja tehnyt Kulttuurirahaston apurahan avulla konserttikiertueita pianisti Hanna Kuosmasen kanssa sairaaloihin sekä palvelutaloihin. Sairaalapastori Virpi Sipilän aloitteesta konserttia esitettiin myös saattohoitokodeissa, ja Terhon tiloissa musiikkiesitys sai tunteikkaan vastaanoton ja kuulijoiden muistot, tunteet sekä kyyneläet liikkeen. (Hatakka2013, 72.)

4.2 Kulttuurin vaikutus hyvinvointiin

Kulttuurin kautta koetaan yhteisöllisyyttä ja osallistumista muun muassa kulttuuriharrastuksien myötä (Nummelin 2011, hakupäivä 24.4.2013). YLE Uutisten artikkelissa työterveyslaitoksen psykiatri Katinka Tuiskun mukaan taiteen avulla haetaan muun muassa rentoutumista ja irrottautumista työkuviosta. Harrastamisen kautta ihmiset jakavat kokemuksiaan ja oppivat ymmärtämään paremmin toisiaan, työtään ja työpaikkaansa. Tällä on vaikutusta laajemmin työhyvinvointiin, sillä taiteen kautta hankitaan myös voimavaroja ja palautumista rasituksista. Taidetoiminnan on myös havaittu parantavan vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaitoja sekä kohentavan työilmapiiriä. (Toivonen 2011, hakupäivä 23.4.2013.)

Taiteella on merkitystä myös ihmisen henkisen elämänlaadun kannalta, sillä sen kautta myös monenlaiset tunteet pääsevät käsittelyyn ja niitä voi prosessoida eteenpäin (Nummelin 2011, hakupäivä 24.4.2013). Hengellistä vakivaltaa tutkivaan tutkimukseen osallistunut taiteilija Minna Lumme kertoo käsitelleensä omia henkilökohtaisia kokemuksiaan taiteen kautta, mikä on ollut hänelle luontaisin tapa terapoida omia tuntemuksiaan. Lumme kertoo, että taiteen kautta hän on voinut prosessoida vihaa, surua, pettymystä ja olotilaa, joka on liittynyt epäoikeudenmukaisesti ja kohtuuttomasti kohdelluksi tulemiseen. (R.K. 2013, hakupäivä 23.4.2013.)

Kulttuurilla on todettu olevan myös positiivisia vaikutuksia koettuun fyysiseen terveyteen. Umeå'n yliopistossa tehdyn tutkimuksen mukaan kulttuuritoimintaan osallistumattomilla on 57 prosenttia suurempi todennäköisyys sairastua kuin niillä, jotka osallistuivat. On todettu myös tilastollisesti, että sosiaalisesti jaettuihin harrastuksiin osallistuvilla on pienempi riski menehtyä itsemurhan tai muun väkivalan seurauksena. Muita kulttuuritoimintaan osallistuvien terveydentilaan viittaavia positiivisia vaikutuksia on mitattu olevan muun muassa hyvinvointihormonin korkeampi taso ja alhaisemmat verenpaine-arvot. Lisäksi heillä on todettu olevan vähemmän hormonaalista stressiä. On osittain vaikeaa mitata, mitkä ovat syy- ja seuraussuhteet kulttuuriaktiiviteettien terveydellisten tulosten mitaamisessa, mutta kulttuurin keinoin on kuitenkin mahdollista saavuttaa myönteisiä saavutuksia hyvinvoinnissa. (Nummelin 2011, hakupäivä 24.4.2013.)

5 MUISTONÄYTTELY ILKKA UUSITALON VALOKUVISTA

Opinnäytetyöni produktio-osana yhteistyössä Johanna Ylipullin, siskoni ja Uusitalon avopuolison, kanssa järjestetty muistovalokuvanäyttely kulki nimellä ”Vapaa on vain umpihanki”, joka on johdettu Aaro Hellaakosken runosta. Runo oli mukana myös markkinoinnissa, kuten näyttelyjulisteessa (kuva 1).

”Tietä käyden tien on vanki.

Vapaa on vain umpihanki.”

-Aaro Hellaakoski (1893–1952)

KUVA 1. Näyttelyjuliste

Uusitalo oli VTT:n erikoistutkija, lahjakas valokuvaaja ja yksi Suomen tunnetuimmista vapaalaskijoista. Hän menehtyi Alaskassa Pohjois-Amerikan korkeimmalla vuorella Denalilla kiivettyään ensin onnistuneesti vuoren huipulle. Paalumatkalla hän tuntemattomasta syystä kaatui suksilla kohtalokkain seurauksin. Uusitalo oli pidetty ihminen, jonka kuolema kosketti laajasti Suomen extreme-urheilijoiden yhteisöä. Uusitalo ehti kiivetä ja laskea mm. Mont Blancilta, Euroopan korkeimmalta vuorelta Elbrukselta 5600 metristä, Kirgisiassa Pik Leniniltä 6750 metrin korkeudesta ja Kiinassa Mustagh Atalta ensimmäisenä suomalaisena yli 7000 metrin korkeudesta.

Ilkka Uusitalon kuvia julkaistiin useissa lehdissä (Skimbaaja, Helsingin Sanomat sekä useat muut aikakaus- ja sanomalehdet), ja hän menestyi myös kilpailuissa (mm. Austrian Super Circuit). Valokuvaajan ammattitutkinnon (VAT) hän suoritti vuonna 2011.

5.1 Lähtökohdat ja tavoitteet

KUVA 2. "Intohimona vuoret" -Muistokirjoitus näyttelytilassa

Kun henkilö poistuu ajasta ikuisuuteen, jäljelle jäävät muistot. Näin myös Uusitalon kohdalla. Näyttelyn ideana oli esitellä Uusitalon viimeiseksi jääneitä valokuvia Denali-vuorelta sekä muita hienoimpia otoksia vuosien varrelta. Valokuvia jäi paljon julkaisematta Uusitalon viimeiseltä reissulta Alaskasta ja olisi ollut tavallaan sääli, jos kuvat olisivat jääneet vain arkistoon. Tuli tunne, että olisi mukava esitellä hienoja otoksia myös suuremmalle yleisölle.

Näyttelyn tarkoitus oli niin ikään avata Uusitalon elämässä hyvin vahvassa roolissa ollutta harrastusmaailmaa, ja kuvien avulla extreme-lajeja harrastamatonkin voisi kenties ymmärtää jotain vuorien viehätystä ja siitä, miten toiset elävät ja kuolevat ääriajojen vuoksi. Mielestämme kuvista välittyi myös viehtymys jylhän luonnon kauneuteen - julmaan kauneuteen, joka voi antaa äärimmäisen paljon ja myös viedä kaiken. Näyttelyllä ei ollut tarkoitus puolustella tätä maailmaa vaan tuoda esille positiivisia puolia ja kertoa näistä elämäntapalajeista niitä harrastamattomillekin. Näyttelytilaan laitoimme esille myös muistokirjoituksen Uusitalosta (kuva 2).

5.2 Toteutus ja tulokset

Mallinsin tilasta ensin 3D-mallin, johon sijoittelin näyttelyyn tulevat kuvat. Tila tuki hyvin ripustussuunnitelmaa, ja kuvien määrät saimme hyvin valittua mallinuksen avustuksella. Kuvat menivät osittain sattumalta järjestykseen, jossa niihin syntyi hieno draamankaari. ”Tavallaan se oli jossain välissä mielessä, että Denali-kuvat tulevat viimeiseksi ja kuvat Oulusta ensimmäiseksi.” Ylipulli kiteyttää. Kuvat asettuivat siis järjestykseen, jossa liikkeelle lähdettiin Oulusta eli tietyllä tavalla Uusitalon kodista (kuva 3). (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

KUVA 3. Kuvasarjan aloitus Oulu-teemasta

Kuvasarja vie läpi Uusitalon, Ylipullin ja heidän ystäviensä yhteisten reissujen laskumaisemista kiipeilykallioille, ja mukaan otettiin tarkoituksella myös tunnelmia majoituspaikoista sekä kauniista maisemista. Sarjan päätöskuvat olivat

Denaliilta, ja niiden kanssa ripustuksessa kävi ”onnellinen työtapaturma”: kuvat nimittäin asettuivat oikeaan järjestykseen vuoristomaisemien korkeuden ja reissun etenemisen mukaan, eli niin kuin retkikunta oli oikeastikin reissussa edennyt. Näyttelyn viimeinen kuva on otettu kaikkein korkeimmalta. Kuvassa on Denalilla kiipeilevien eräs leiri, Advanced Base Camp, kuvattuna Headwallin alapuolelta 4600 metrin korkeudesta (kuva 4.). (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

KUVA 4. Advanced Base Camp kuvattuna Headwallin alapuolelta (4600 m), Denali, Alaska, USA, 2012.

”Kuvavalinnat ja kuvakoot menivät myös todella nappiin ja mallinnuksesta oli suuri apu”, Ylipulli toteaa (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu). Teimme myös niin sanotun välikatselmuksen näyttelytilaan, jossa mittasimme mallinnuksen kanssa tulevien kuvien paikkoja. Tämä olikin tarpeen ja mallinnukseen lisättiinkin vielä kuvia katselukierroksen jälkeen. Silti meitä hieman jännitti onko mallinnus riittävän hyvä, vaikka se olikin tehty suunnilleen pohjapiirustuksen mukaan. Kirjastolla ei ollut kovin tarkkaa valmista mallia tilasta, joten siksi päädyimme mallinta-

maan tilan näyttelyä varten. Lisäksi ajattelimme sen auttavan meitä ensikertalaisia kuvamäärien hahmottamisessa. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Näyttelyn avajaistilaisuudessa ei ollut erikseen järjestettyä ohjelmaa, eikä se sitä kaivannutkaan. Paikalle oli pyydetty Uusitalon ystäviä, harrastuskavereita ja sukulaisia. Mukavan ja rennon tunnelman luomisessa varmasti edesauttoi se, että paikalla oli paljon Uusitalon hyvin tunteneita ihmisiä, lasku- ja kiipeilyharrastajia, jotka keskenään tunsivat myös toisensa. Avajaisissa ihmiset juttelivat keskenään, muistelivat kuvissa olleita tapahtumia ja miettivät kuvien ajankohtaa. Lämminhenkinen ja myönteinen avajaistunnelma vaikutti varmasti myös lähipiiriin kokemuksiin heidän katsellessaan kuvia. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Kuvakokonaisuus oli erittäin onnistunut ja yllätti myös meidät järjestäjät. Kokonaisuudesta tuli vaikuttavampi kuin olimme osanneet odottaa. Suuret vedokset näyttivät upeilta näyttelytilan seinillä ja ryhmittely onnistui. ”Ilkka olisi varmasti itsekkin ollut ylpeä näyttelystä”, Ylipulli summaa. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

6 KUOLEMAN KÄSITTELY LUOVAN TYÖN KAUTTA JA SURU-RITUAALIT

Tässä luvussa käsittelen tutkimusaineiston pohjalta sitä, kuinka kuolemaa on muissa taidenäyttelyissä käsitelty luovan työn kautta. Käyn myös läpi Uusitalon muistonäyttelyn kokoamisprosessia ja tarkastelen, voiko näyttelyn tai jonkin siihen kuuluvan vaiheen ymmärtää eräänlaisena kuolemaan liittyvänä rituaalina. Aineistona olen käyttänyt Ilkka Uusitalon muistonäyttelyä, jossa itse olin yhtenä järjestäjänä, *The End* -valokuvanäyttelyä, jonka on koonnut ja valokuvannut valokuvaaja Ilkka Tolonen sekä *Lesket*-valokuvanäyttelyä, jonka on valokuvannut ja toteuttanut valokuvaaja Kaisu Jouppi. Tolosen ja Joupin näyttelyiden tiedot keräsin internet-artikkeleiksi kootuista haastatteluista, ja Uusitalon näyttelyn tiedot pohjautuvat omiin kokemuksiini, Johanna Ylipullin haastatteluun, näyttelyn avajaisvieraiden kommentteihin ja keskusteluihin sekä vieraskirjasta poimittuihin kirjoituksiin.

6.1 Tutkimusaineisto, näyttelyt

Case – Muistovalokuvanäyttely

Uusitalo eli extreme-lajien kautta unelmaansa (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu). Halusimme näyttelyn kuvien avartavan tätä maailmaa lajeja harrastamattomillekin ja herättävän katsojissa hyviä ja positiivisia tunteita. Uusitalon ottamista kuvista kootussa muistonäyttelyssä kuvat vievät katsojan urbaaneista kaupunkimaisemista upeille lasku- ja kiipeilyreisseille, luontoon ja aina Denalin vuorisomaisemiin saakka.

The end – Ilkka Tolonen

”Näyttelyni *The End* on valokuvateos elämästä ja kuolemasta. Se on tarina siitä, kuinka intohimoisesta elämänhalusta huolimatta luopuminen ja kuoleman kohtaaminen on väistämätöntä.”, kertoo Ilkka Tolonen. Tolosen isä menehtyi syöpään syyskuussa 2009. *The End* -teossarjassa Tolonen prosessoi isänsä

kuolemaa ja järjestää oman elämänsä palasia uuteen järjestykseen. (Tolonen 2010, hakupäivä 20.4.2013.)

Lesket – Kaisu Jouppi

Kaisu Joupin valokuvaamassa ja kokoamassa projektissa on kuvattu 19 erilais- ta tarinaa leskeydestä. Näyttely nostaa esiin ajatuksia siitä, miltä menetys tun- tuu ja miten sen voi nähdä. Jouppi on kuvannut näyttelyään varten leskiä, joista kolme on miehiä. Projekti toteutettiin yhdessä Lesket ry:n kanssa. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

6.2 Kuvien teemat, valintaprosessi ja valokuvaus

Uusitalon näyttelyssä lähtökohtaisesti oli tiedossa, että kuvien valinta olisi pro- sessin työläimpiä vaiheita. Materiaalia oli todella runsaasti, ja lisäksi kuvat sisäl- sivät paljon niihin liittyviä muistoja ja myös linkin kuvanottohetkeen. Pääosin va- lokuvien valinnasta vastaisi Uusitalon avopuoliso, siskoni Johanna Ylipulli.

”Kuvien valinta oli yllättävän rankka prosessi, vaikka asian tavallaan etukäteen tiesikin”, Ylipulli toteaa. Läpikäytävänä oli valtava määrä vanhoja kuva- arkistoja, joiden mukana tuli paljon muistoja mieleen pariskunnan pitkästä yhtei- sestä historiasta johtuen. Välillä kuvien valinta ja katselu harhautui ohi aiheesta, ja tämä vei toisaalta aikaa näyttelykuvien valinnalta, mutta toisaalta oli myös hyvä asia. Vanhojen kuvien selailu tuntui Ylipullin mukaan pääasiassa todella hyvältä ja niiden myötä muistui mieleen paljon unohduksissa olleita hetkiä. Ku- va-arkistot olisivat saattaneet jäädä ”möröksi” kovalevyille, joita ei olisi uskaltan- nut avata vielä pitkään aikaan, koska ne voivat herättää voimakkaita tunteita. Nyt prosessi on tavallaan aloitettu, mikä on erittäin hyvä asia myös surutyön kannalta, Ylipulli jatkaa. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Pohdimme näyttelyn teemaa osittain yhdessä, ja se selkiytyikin lopulta hyvin nopeasti Ylipullin selaillessa materiaalia läpi. Teemoiksi muodostuivat kaupun- kikuvat, lasku- ja kiipeilykuvat eri reissuilta sekä Denali-kuvat, joihin kuvasarja päättyy. Kuvavalinnat Ylipulli pyrki tekemään niin, että mukaan saataisiin mah- dollisimman paljon Uusitalon omia suosikkeja. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Joupin projektissa valokuvaaja otti itse valokuvat näyttelyään varten. Alkuperäisideana oli kuvata sitä, miltä yksinäisyys tuntuu. Aihe kuitenkin muovautui projektin myötä, sillä kaikki kuvattavina olevat lesket eivät suinkaan tunteneet samoin. Jouppi halusi lähtökohtaisesti kuvata ennen kaikkea sisältöä ja tunnetilaa, jolloin teemaksi rakentuivatkin lopulta seuraavat ajatukset: Miltä suru tuntuu ja miltä menetys näyttää? (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

Ennen kuvaushetkeä Jouppi matkusti kuvattavaksi ilmoittautuneen henkilön luokse ja teki kuvausta taustoittavan haastattelun. Usein haastatteluhetket veivät kuitenkin valokuvaajan tavallaan liian lähelle asiaa, mikä nosti tunteet pintaan tehden prosessista henkisesti rankan. Lisäksi Jouppi halusi kuviinsa neutraalit taustat, jotta sisältö ja tunne välittyisivät mahdollisimman hyvin kuvista. Koska kuvat otettiin leskien kotona, jouduttiin tämän seurauksena usein siirtelämään myös huonekaluja. Tämä oli Joupin mielestä toisinaan haasteellista, sillä samalla hän joutui ikään kuin tunkeutumaan toisen ihmisen henkilökohtaiselle alueelle. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

Joupin näyttelyssä valmiisiin kuviin liitettiin myös teksti, jossa kerrottiin kuinka pitkään pariskunta ehti olla yhdessä, vainajan kuolinsyy ja miltä surevan lesken suru on tuntunut. Kuvat nimettiin vainajan nimen mukaan. Jokaisen kuvattavan lesken tarina oli erilainen, ja haastattelujen sekä kuviin liitettyjen tekstien ansiosta teoksiin saatiin syvyyttä. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

Tolonen sen sijaan ei tietoisesti alkanut koostaa *The End* -valokuvanäyttelyä, vaan valokuvaaminen oli hänelle tavallaan kuoleamisen prosessointia, isänsä pitämistä vielä läsnä. Valokuvaamisen avulla hän yritti myös pitää kontaktia yllä isäänsä. Valokuvaaminen tuntui surulliselta, ja välillä olo oli myös vaikea, Tolonen summaa. Valokuvaamisen kautta asia konkretisoitui, vaikka sen johdosta tunteet olivatkin haikeita. Valokuvissa ovat mukana myös puutarhan kukat ja miljö, joka johtaa hetkiin, jolloin Tolosen isä jaksoi viettää viimeisiä aikojaan puutarhassa. Puutarhaa voi Tolosen mukaan pitää myös elämisen vertauskuvana. (Vilpa 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

6.3 Kuvista saatu palaute, heränneet ajatukset ja tunteet

Vaikka lähtökohta olikin surullinen, Uusitalon näyttelyssä tavoitteenamme oli herättää hyviä ja positiivisia tuntemuksia kuvien kautta ja avartaa extreme-harrastusmaailmaa kuvien katsojille. Näyttelyssä ja sen avajaisissa pyrimme välttämään muistotilaisuusmaista tunnelmaa, sillä se oli jo prosessina viety kertaalleen läpi.

Suurin osa Uusitalon lähipiiristä kommentoi, että kuvien katsomisen jälkeen oli hyvä ja kevyt olo, vaikka aluksi osa oli pelännyt, että kuvien katsominen tuntuisi raskaalta ja itkettäisi. Kuvien kautta katsojaan oli siirtynyt positiivinen mielentila. Kuvat olivat kuitenkin myös nostaneet osassa katsojissa voimakkaita tunteita pintaan, surua ja ikävääkin. Näyttelykuvia pidettiin vaikuttavina ja ihmisistä tuntui, että vainajan muistoa kunnioitettiin niiden kautta.

Myös näyttelyn avajaisiin muotoutui miellyttävä tunnelma, jota järjestäjien näkökulmasta olimmekin toivoneet. Tunnelman luomisessa varmasti edesauttoi se, että paikalla oli paljon Uusitalon hyvin tunteneita ihmisiä, lasku- ja kiipeilyharrastajia, jotka keskenään tunsivat myös toisensa. ”Toivoin ja myös osittain arvasin millaiseksi avajaistunnelma voisi muotoutua, ja se myös toteutui: tilaisuudesta tuli tavallaan myös sosiaalinen tapahtuma”, Ylipulli kommentoi. Avajaisissa ihmiset juttelivat keskenään, muistelivat kuvissa olleita tapahtumia ja miettivät kuvien ajankohtaa. Lämminhenkinen ja myönteinen avajaistunnelma vaikutti varmasti myös lähipiiriin kokemuksiin heidän katsellessaan kuvia. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Lesket-sarjan valokuvissa katse kiinnittyy mallien kasvoihin ja silmiin: kuvista voi aistia mallien erilaiset tunteet, joiden kanssa he joutuvat leskinä elämään. Joupin mukaan hänestä itsestään ei oikeastaan tuntunut mitään projektin valmistumisvaiheessa, vaan helpotus tulee todennäköisesti vasta, kun viimeinenkin sovittu näyttely on purettu pois. *Lesket*-prosessin aikana Jouppi koki hyvin voimakkaita tunteita, ja välillä ne veivät valokuvaajalta lähes kaikki voimat. Aihe muodostui kuitenkin projektin aikana Joupille hyvin tärkeäksi, ja prosessin rankkuudesta huolimatta näyttely valmistui 2011. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

Tolonen kertoo *The End* -näyttelyn valokuvien katsomisen tuntuvan surulliselta ja haikealta. Kuvien kautta pystyy kuitenkin palamaan vahvasti niihin tunteisiin ja hetkiin, jolloin kuva on ikuistettu. Kuvissa on säilynyt voima, ja niiden katselu nostaa helposti samat tunnetilat voimaan, kuin kuvanottohetkellä on ollut. (Vilpa 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

6.4 Kokemukset näyttelyn järjestämisestä

”Vaikka Ilkan muistonäyttelyn järjestäminen oli rankka prosessi, kannatti se ehdottomasti tehdä”, toteaa Ylipulli. ”Näyttelyn järjestäminen ja itse näyttely oli Ilkan ja hänen intohimojensa kunnioittamista ja esille tuomista parhaimmalla mahdollisella tavalla”, Ylipulli jatkaa. Järjestelyt olivat tavallaan myös jatkumoa surutyölle ja muistelulle hautajaisten jälkeen. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Aikataulu oli haastava niin meille Uusitalon näyttelyn järjestäneille kuin *Lesket*-näyttelyä järjestäneelle Joupille (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013). Ylipullin mukaan muistonäyttelyn järjestämisajankohtaa kannattaa pohtia tarkkaan, ettei päällekkäin ole liikaa keskeneräisiä vainajan kuolemaan liittyviä asioita. ”Omaa jaksamista kannattaa pohtia myös muuten ja jakaa vastuuta järjestelyistä. Muuten prosessi voi viedä liikaa voimia”, miettii Ylipulli. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Jouzilla aikatauluun toivat oman haasteensa haastattelut, jotka oli suunniteltu tehtäväksi samalla kertaa kuvausten kanssa. Jos haastattelussa mentiin hyvin syvälle haastateltavan tarinaan, tunteet pääsivät liaksi pintaan ja kuvaamisen aloittaminen oli vaikeaa. Kuvaukset ja haastattelut Jouppi suunnittelisi jatkossa toteutettaviksi eri kerroille vastaavanlaisessa projektissa. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

Tolosen kohdalla ajatus näyttelystä jäsenyi vähitellen ja siihen latautui paljon tuntemuksia avuttomuudesta tilanteen edessä ja siitä seurannutta raivoa ja suuttumusta. Tolonen näki isänsä menettämisen tietynlaisena ajanjakson päättymisenä ja aikakauden loppuna. ”Lapsuus ja tietynlainen elämänvaihe loppui

siihen, sukupolven vaihdos tapahtui ja tietty ajanjakso päättyi”, Tolonen pohtii. (Vilpa 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

6.5 Näyttely osana sururitualeja

Ylipullin mukaan muistonäyttely ja koko prosessi ei ollut kuitenkaan pelkkää surun työstämistä, vaan sitä voisi ajatella myös eräänlaisena rituaalina. Halusimme hoitaa asiat käytännön tasolla mahdollisimman hyvin ja myös tätä kautta kunnioittaa vainajaa. ”Esimerkiksi näyttelyluettelo ei ehtinyt ihan täydellisimmillään avajaisiin ja se harmitti”, toteaa Ylipulli. Toimme täydennetyin version paikalle niin pian kuin mahdollista, joten asia saatiin onneksi korjattua pian. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Jouppi toteaa, että sukupolvien välillä oli selkeä ero siinä, miten kuolemasta oli pystytty lesken ja kuolevan välillä keskustelemaan. Lähes kaikki pitivät kuolemasta puhumista vaikeana, eivätkä kaikki siihen kyenneetkään. Kuitenkin nuorempi sukupolvi oli saattanut keskustella aiheesta paljonkin. Jouppi halusi myös kuvista mahdollisimman aitoja ja kuvata leskien menetykset sellaisina kuin ne ovat, sillä kuolemaan liittyvät tabut ja siloteltu todellisuus olisivat saattaneet vaikeuttaa surutyötä ja selviämistä menetyksistä. (Lindgren 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

The End -näyttelyn koonnut Tolonen koki, että kuvaaminen oli osittain myös osa luopumisen prosessia. Kuvatessa sairastavaa isäänsä todellisuus tuli tunteina läpi, tuntui haikealta ja olo oli välillä hyvinkin vaikea kuvatessa. Lisäksi mielessä risteilivät ajatukset, miksi näin piti käydä, vaikka menetykseen olikin valmistautunut. Menetys iski silti hyvin lujaa. ”Jälkeenpäin olen huomannut, kuinka paljon omastakin identiteetistä ja omasta itsestä rakentuu isän perustalle ja isäsuhteeseen”, Tolonen kertoo. (Vilpa 2011, hakupäivä 20.4.2013.)

6.6 Kollektiivinen sureminen

Ylipulli toteaa, että Uusitalon näyttely oli tavallaan tietynlainen muistomerkin rakentamisprosessi, kollektiivinen ja julkinen suremisen tapa sekä muistelukeino.

Järjestelyt eivät olleet kuitenkaan pelkkää suremista vaan nimenomaan myös hyvien hetkien muistelua kuvien kautta, summaa Ylipulli. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Facebook oli alussa tärkeä kanava surutyössä. Sen kautta Ylipulli sai valtavasti yhteydenottoja, surunvälitteluja ja tukea pääasiassa tutuilta mutta myös muutamilta vierailta ihmisiltä. Uusitalon oma Facebook-sivu muuttui hetkellisesti todella tärkeäksi suremispaikaksi, jonne ihmiset kirjoittivat hyvästejä, suruvälitteluja ja lähettivät kuvia muun muassa yhteisiltä reissuilta. Uusitalon sivusta tehtiin myöhemmin muistosivu. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Alkuhetkinä verkko toimi myös tiedotuskanavana suru-uutisen välittämiseksi, ja Facebookin rooli suremisessa jatkui pitkään. Uusitalon Facebook-sivusta tuli monelle muistelupaikka, ja Ylipulli kertoo olleen tärkeää huomata, miten tärkeä ihminen Uusitalo oli ollut niin monelle ihmiselle ja kuinka monen ihmisen elämään hän oli ehtinyt vaikuttaa. ”Sivustolle tuli todella paljon viestejä, mikä kertoi myös siitä, miten rikkaan elämän Ilkka oli elänyt ja kuinka paljon hän oli elämänsä aikana ehtinyt tehdä ja kokea”, Ylipulli jatkaa. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

Myös näyttelyä varten perustetun Facebook-tapahtuman Ylipulli koki tärkeäksi ja Uusitaloa kunnioittavaksi. Lisäksi se oli hyvä tapa markkinoida ja tavoittaa ne ihmiset, jotka suru-uutinenkin aikoinaan tavoitti, ja kertoa näyttelystä myös kaikille muille asiasta kiinnostuneille. ”Tapahtuma oli tavallaan kollektiivisen suremisen jatkumoa”, Ylipulli pohtii. Kun näyttely on nyt pystyssä, kuvat kauniisti esillä ja suru ikään kuin on jaettu, tunnelmat ovat hyvät. Lisäksi Ylipulli kokee, että Uusitalon kohtalon käsittely oli tärkeää, ja että Uusitalo itsekin olisi varmasti näyttelystä ylpeä ja siihen tyytyväinen. (Ylipulli 17.4.2013, haastattelu.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tuloksista selvisi asioita, jotka kulkevat yleisellä tasolla läpi tietoperustan ja kokemuksina oman näyttelyämme järjestämisen kautta. Haastattelun sekä internet-artikkeleiden myötä sain tutkimuskysymyksiini syväluotaavimmat ja selkeämmät vastaukset, jotka esittelen edellä. Tavoitteenani oli selvittää muuttuneita suomalaisia suru- ja kuolemarituaaleja ja tarkastella, kuinka kuolemaa voi käsitellä luovan työn kautta. Luova työ painottuu tutkielmassani taidenäyttelyn järjestämisprosessiin.

7.1 Kuoleman käsittely luovan työ kautta

Keräämäni aineiston eli haastattelun ja internetartikkelien sekä muiden lähteiden osalta voidaan todeta, että näyttelyn järjestäminen voi olla yksi keino kuoleman käsittelyssä. Kuvien katsominen on ladannut katsojaan monenlaisia tunteita, ja kuvien kautta katsoja on päässyt kiinni helposti hetkeen, jolloin kuva on otettu. Johtopäätöksenä voisi todeta, että kuvien katseleminen on ollut myös eräänlaista tunteiden käsittelyä. Kuvien valinta ja/tai valokuvaus koettiin rankaksi, mutta toisaalta sillä oli myös voimaannuttava puoli. Kuvien kautta välittyvät muistot olivat vahvoja, ja niiden kautta siirtyi myös hyvää oloa kuvanottohetken tapahtumista. Voidaan siis kiteyttää, että kuvien katselu oli myös osa surun ja muistojen prosessointia, sururituuaali.

Näyttelyiden teemat olivat valikoituneet hieman lähtökohdista riippuen. *The End* -näyttelyä koostanut likka Tolonen totesi näyttelyn olleen teos elämisestä ja kuolemasta, tästä johtuen näyttelyn toteutusta voidaan pitää eräänlaisena kuolemiseen liittyvänä rituaalina ja prosessointina. Lisäksi Tolonen kuvasi isäänsä sairauden aikana aina vainajan poismenoon asti, minkä myötä kuoleman väistämätön tuleminen konkretisoitui. Edellä mainitun kokemuksen kautta kuolema tulee lähemmäs ja se on helpompi ymmärtää, verrattuna nykyajan laitostaiseen tapaan kuolla. Laitostuneessa ympäristössä kuolevat henkilöt ikään kuin katoavat kulissemiin, eikä kuolemaa nähdä enää sen nyky-yhteiskunnasta vieraannuttamisen takia.

7.2 Muuttuneet sururituaalit ja muistomerkit

Näyttelyn järjestäminen oli koettu myös eräänlaisena muistomerkin luomisena, jonka kautta vainajalle osoitettiin kunnioitusta. Järjestäjille oli ollut tärkeää hoitaa kaikki järjestelyihin liittyvät asiat mahdollisimman hyvin ja oikealla tavalla. Nykyajan muistomerkkinä voidaan pitää myös Facebookiin syntyviä vainajien muistosivuja, joille ihmiset käyvät kirjoittamassa ja muistelemassa vainajaa. Myös tällaiset yhteisöllisen suremisen ja muistelun keinot koettiin tärkeiksi, ja tämä kertoo aktiivisen mediankäyttäjän muuttuneista tavoista toimia verkossa, kun suru kohtaa henkilön.

Suru- ja kuolemarituaalit ovat siis muuttuneet kehittyneen teknologian ja sähköisten välineiden kautta. Keräämäni teoria-aineisto tukee ajatusta suremisen siirtymisestä verkkoon, ja tämän vahvistaa myös kokoamani haastattelumateriaali. Kollektiivinen sureminen koettiin tärkeäksi, ja verkon kautta saatiin tukea suruun ja surutyöhön. Toiminta oli hyvin vaistonvaraista ja liittyy nykyajan vuorovaikutukseen, jota käydään paljon verkon välityksellä. Kun tiedonsiirtymisen välineet kehittyvät, myös vuorovaikutustavat muuttuvat ja sen myötä erilaiset yhteiskunnassa vallitsevat rituaalit. Muutos ei kuitenkaan tapahdu hetkessä ja eroavaisuuksia kuoleman käsittelytapaan löytyy sukupolvien välillä. Vanhempi sukupolvi saattaa kokea perinteisemmät tavat surra läheisempänä itselleen. Sen sijaan nuorempi sukupolvi siirtyy verkkoon suremaan, käyttää kollektiivista suremista keinona selviytyä, ja tämän kautta kuolema tulee puetuksi johonkin konkreettiseen muotoon, jolloin se käsittely helpottuu.

8 POHDINTA

Tutkielmani lähtökohtana oli pohtia, kuinka kuolemaa voi käsitellä luovan työn kautta ja voiko esimerkiksi taidenäyttely olla osa kuolema- tai sururitualeja. Vahvana omakohtaisena kokemukseni ja lähteenäni oli tutkielmani produktiosana järjestetty muistonäyttely Ilkka Uusitalon valokuvista, jonka järjestelyprosessia kävin läpi osana tutkielmaani.

Sain vastauksia tutkimusosuuden myötä asioihin, joita olisin halunnut käsitellä jo teoriaosuudessa yleisemmällä tasolla, mutta en löytänyt riittävästi sopivia lähteitä. Näitä olivat muun muassa taiteen ja kuoleman prosessointi luovan työn kautta sekä surutyön yhdistäminen siihen konkreettisin keinoin. Aineistoa kertyi kuitenkin haastattelun ja internetartikkeleiden kautta, joten pystyin käymään läpi asiat tuloksia pohtivassa kappaleessa 6.

Avoimen haastattelun kautta pääsin syvemmälle aiheeseen, ja vaikka keskustelu tapaamishetkellä rönkyili, koostui materiaalia runsaasti ja se oli mielenkiintoista. Nauhoitin haastattelun tapaamisen yhteydessä, ja litterointi veikin haastattelun purkuvaiheessa yllättävän paljon aikaa. Haastattelumateriaalin luokittelu ja analysointi selkeytti kuitenkin myös tutkielman tulososuuden rakenteen, ja opin tästä vaiheesta hahmottamaan tutkimuksen sisältöä vieläkin paremmin. Kappale 6. perustuu pitkälti haastattelusta saatuihin kommentteihin.

Haastatteleamalla myös muut näyttelyiden järjestäjät olisin todennäköisesti saanut vieläkin syvällisempää materiaalia viitaten tutkielmani tutkimuskysymyksiin, mutta tässä tulivat rajoitteeksi aikataulut. Koin tehokkaammaksi keinoksi kerätä tiedot valmiista internethaastatteluista, jotka oli koottu artikkeleiksi verkkoon. Sain kuitenkin näiden aineistojen avulla tärkeimmät pääkohdat poimittua tuloksiin, eikä kokonaisuus jäänyt kevyeksi, mitä se olisi voinut olla, jos olisin perustanut tulokseni vain yhden avoimen haastattelun pohjalle.

Muuttuneista suru- ja kuolemaritualeista olisi ollut mielenkiintoista kerätä aineistoa enemmänkin. Tämä asia nousi kuitenkin esille vasta haastatteluvaiheessa, jolloin aihe tuli haastateltavan kanssa puheeksi. Aihe-alueesta löytyi

hyvin ajankohtaista tutkimustietoa verkosta, mikä tuki myös haastattelutuloksia. Koin kuitenkin tärkeäksi, että pystyin tuomaan tutkielmaani näinkin tuoreen näkökulman, vaikka sen käsittelyn olisi voinut tehdä laajemmalla skaalalla esimerkiksi haastattelemalla enemmän henkilöitä aiheesta. Toisaalta aihe on niin laaja, että siitä olisi voinut tehdä kokonaan myös oman tutkielman.

LÄHTEET

Internet:

Hakola, O. 2012. Human mortality / Ihmisen kuolevaisuus. Yleisöseminaarin tiivistelmä: Kuolema Suomessa. Hakupäivä 13.4.2013.
<http://blogs.helsinki.fi/human-mortality/>.

Hämäläinen, M. 2012. Suomen Kulttuurirahasto. Virtuaalisurun aika. Hakupäivä 18.4.2013. <http://www.skr.fi/default.asp?docId=19316>.

Kilpamäki, H. 2011. UTUonline. Suru jaetaan verkossa. Hakupäivä 18.4.2013.
http://www.utuonline.fi/sisalto/artikkeli/surutyo_netissa.html.

Lindgren, S. 2011. Hybris. Näyttely: Lesket – 19 tarinaa menetyksestä. Hakupäivä 20.4.2013. <http://hybrislehti.net/hybris-32011/n%C3%A4yttely-lesket-%E2%80%93-19-tarinaa-menetyksest%C3%A4>.

Lääperi, P. 2005. Sairaanhoidajaliitto. Taide parantaa hyvinvointia. Hakupäivä 30.4.2013.
http://www.sairaanhoidajaliitto.fi/ammattilliset_urapalvelut/julkaisut/sairaanhoidaja-lehti/6-7_2007/muut_artikkelit/taide_parantaa_hyvinvointia/.

Malmberg, K. Ei vl. Hyvä terveys. MIELI Saattohoitoa sairaalassa. Hakupäivä 20.3.2013. <http://hyvaterveys.fi/artikkelit/Saattohoitoa-sairaalassa/558/>.

Nummelin, S. 2011. Turun kaupunki. Kaupunkitutkimus- ja tietoyksikkö. Tutkimuskatsauksia 1/2011. Hakupäivä 24.4.2013.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:41JfURwd3MgJ:www.turku.fi/Public/download.aspx%3FID%3D150377%26GUID%3D%257BC2160EEC-BF40-4FBC-AE30-3784474028DD%257D+&cd=1&hl=fi&ct=clnk&gl=fi>

R.K. 2013. Omat polut – etnisten vanhoillislestadiolaisten kertomuksia ja kokemuksia. Hakupäivä 23.4.2013.

<http://freepathways.wordpress.com/2013/03/15/suru-taiteeksi/>.

Siltala, R. ja Eskola, K. 1993. Helsingin Sanomat. Kielletty kuolema Norbert Elias ja tapakulttuurin muutokset. Hakupäivä 20.3.2013.

<http://www.hs.fi/arviot/Kirja/Kielletty+kuolema+Norbert+Elias+ja+tapakulttuurin+muutokset/a1353054428737>.

Toivonen, A-S. 2011. YLE Uutiset. Taide edistää hyvinvointia. Hakupäivä 23.4.2013. http://yle.fi/uutiset/taide_edistaa_tyohyvinvointia/5082717.

Tolonen, I. 2010. Pohjoinen Valokuvakeskus. Iikka Tolonen: The End. Hakupäivä 20.4.2013. <http://www.pohjoinenvalokuvakeskus.fi/2010/09/iikka-tolonen-the-end-2/>.

Vilpa, T. 2011. Akuutti. Tolonen Iikka: The End. Hakupäivä 20.4.2013.

http://ohjelmat.yle.fi/akuutti/iikka_tolonen_end.

Kirjat:

Elias, N. 1993. Kuolevien yksinäisyys. Nieminen J. ja P., Gaudeamus.

Eriksen, T. 2005. Toista maata? Johdatus antropologiaan. Forde, M. Tapaninen A-M., Gaudeamus.

Hirsjärvi, S. 1997. Tutki ja kirjoita. Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes, Paula Saja-vaara. Helsinki: Kirjayhtymä.

Lehdet:

Hatakka, H. 2013, Kylässä, Iiris, 2013, 2, 70-72.

Haastattelu ja muut lähteet

Ylipulli, J. 2013, avoin haastattelu 17.4.2013. Tekijän hallussa

